

Nr 218.

Av herr **Reuterskiöld m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om åtgärder mot vanartigt levnadssätt (vanartslag)*.

I sitt yttrande till statsrådsprotokollet rörande propositionen nr 100 har departementschefen i förbigående erinrat bl. a. om de motioner, som vid förra riksdagen väckts i anledning av då framlagda motsvarande proposition angående s. k. vanartslag, en beteckning, som trots sin sakliga bristfällighet och olämplighet bibehållits även i årets proposition. Något beaktande av de sålunda angivna motionernas synpunkter har ej heller i årets proposition gjorts, så vitt gäller de synpunkter, vilka framfördes 1930 i motionerna I: 330 och II: 546 och av departementschefen riktigt sammanfattats så, »att förslaget» — av 1930, liksom detsamma av i år — »vore inriktat icke på lösdriveriets utan på den sociala vanartens bekämpande, i följd varav lösdriveriet i verklig mening lämnats utan nödig och därefter avpassad reaktion, att huvudvikten i lagstiftningen ej finge, såsom i propositionen skett, avse uppfostrande och hjälpande verksamhet, då de egentliga lösdrivarna icke vore uppfostringsbara, samt att huvudvikten i stället måste läggas på en reaktion, varigenom självförsörjningsarbetet av samhället framtvingades».

Emellertid kvarstår, att begreppen lösdriveri och social vanart ingalunda äro likvärdiga och icke ens äga det inre sammanhang, att de skäligen kunna eller böra regleras genom samma lagstiftning. Då likväl den nu föreslagna lagen avser att upphäva ännu gällande lösdriverilag av 1885, bleve följderna av ett bifall till propositionen, att lösdriveriet framdeles icke kunde ens så pass effektivt som med nuvarande lagstiftning bekämpas. Erfarenheterna från lösdriverilagstiftningens tidigare skeden visa ock, såsom av bilagan till denna motion synes, att hittills alla försök att reglera de förhållanden, varom nu väsentligen är fråga, strandat och nästan måst stranda, så snart man underlåtit att skarpt taga ögonsikte på den ärliga självförsörjningens framtvingande eller dess ersättande med tvång. Det är visserligen riktigt, att den nuvarande lösdriverilagstiftningen ej är så effektiv som den borde vara, men detta beror icke på dess bristande humanitet eller på sättet för dess egen utformning, utan på dess mindre lyckliga gestaltning i förhållande till strafflagstiftningen. Med all sannolikhet kommer den nu föreslagna lagstiftningen att, med hänsyn till det egent-

liga lösdriveriet, visa sig ännu mera ineffektiv än den nuvarande. Och det må med skäl ifrågasättas, huruvida ej den »sociala vanart», som är annat än lösdriveri, överhuvud taget kan bekämpas annat än genom en speciellt härpå inriktad barnavårds- och ungdomsvårdslagstiftning, helt oberoende av lösdriveri-lagstiftningen och av den »vanarts» lagstiftning, varom nu är fråga. Motiveringens härtill framgår av ovan åberopade bilaga, vilken hänför sig till 1930 års principiellt likartade förslag.

Men även om en mera allmänt lagd lagstiftning mot »social vanart» skulle anses önskelig, måste framhåvas, att den överflyttning av kontrollverksamheten från konungens befallningshavande till nya lokala nämnder och till de nya specialdomstolar, som i förslaget kallats skyddskollegier, innebär en tydlig försämring av fjolårets förslag. Med avseende härpå hänvisas till de inom lagrådet avgivna yttrandena av justitierådet Christiansson och delvis av regeringsrådet Afzelius (sid. 113, 114 i prop.). Vad angår frågan om sista instans i »sociala vanarts»-mål, synes principiellt regeringsrätten här vara det lämpligaste organet, såsom ock av yttranden inom lagrådet framgår; de invändningar, som däremot gjorts, äro av övergående natur och borde icke få hindra en riktig lösning (sid. 120—122).

Med hänsyn till vad sålunda anförts, hemställes,

att riksdagen ville avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 100.

Stockholm den 6 mars 1931.

C. Reuterskiöld.

Axel Löfvander.

Fr. Julin.

Bilaga.

Lösdriveri och social vanart.

Av Jur. Kand. Arnold Sölvén.

I.

Såsom lösdrivare behandlas enligt gällande lag angående lösdrivares behandling av den 12 juni 1885 *dels* (§ 1 mom. 1) den, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle, där ej omständigheterna ådagalägga, att han söker arbete, *dels* (§ 1 mom. 2) den, vilken eljest, utan att äga medel till sitt uppehälle, underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant levnadssätt, att våda därav uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.¹

Någon direkt bestämning av begreppet lösdriveri återfinnes icke i gällande lösdriverilag. Enligt de ovan angivna förutsättningar, som lagen uppställer för lösdriveribehandling, kan emellertid för lösdriveriet sägas vara utmärkande trenne olika moment: arbetsovillighet,² medellöshet och, ettdera, ett kringstrykande levnadssätt eller ett levnadssätt, som medför våda för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.

Sistnämnda alternativa förutsättning leder till en uppdelning av lösdrivarna i tvenne kategorier, lämpligen betecknade såsom strykare resp. stationära.³ I fråga om den förra utgör kringstrykandet en *presumptio juris* för lösdriveri; det anses redan i sig innebära sådan våda för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet, vars fulla bevisning beträffande den stationära kategorin är nödvändig förutsättning för lösdriveribehandling.

1885 års lösdriverilagstiftning ger lika litet som tidigare lösdriverilaggar uttryck för någon klar teoretisk uppfattning av lösdriveriets rättsliga karaktär. I själva verket synes man varken inom doktrin eller lagstiftning ha eftersträ-

¹ Lösdriveribehandling kan också enligt fattigvårdslagen av år 1918, § 92, den komma att underkastas, vilken, efter fyllda aderton år, gör sig förfallen till bettleri, tillåter barn under sexton år, som står under hans vård, att bettla eller använder barn eller andra att bettla för sin räkning. Tvångsarbete, för vars verkställighet lösdriverilagens bestämmelser i tillämpliga delar gälla, kan vidare, enligt fattigvårdslagen §§ 74—76 och 1924 års lag om samhällets barnavård, § 72, användas mot understödstagare eller försörjningspliktig, som enligt någon av dessa lagar intagits å fattigvårdsanstalt eller inställt sig eller hämtats till förrättande av arbete utanför sådan anstalt, undandraget sig att fullgöra anvisat arbete eller visar tredska att efterkomma givna föreskrifter eller gör sig skyldig till uppförande, som strider mot sedlighet eller god ordning samt varning i viss stadgad ordning ägt rum utan att den felande låter rätta sig av varningen.

² Kjellson, Lösdriveriets rättsliga karaktär, Statsvetenskaplig tidskrift 1920, s. 166 ff., och Fattigvårdslagstiftningskommittén, Förslag till lag om lösdrivares behandling, Statens offentliga utredningar 1923: 2, s. 48, använda beteckningen sysslolöshet, varvid emellertid icke bragts till uttryck det ytterligare, subjektiva, rekvisit, som lagen uppställer i och med kravet på frånvaron av omständigheter, som ådagalägga, att den sysslolöse söker arbete, resp. hans underlåtenhet att söka ärligen försörja sig.

³ Den sistnämnda beteckningen är visserligen ur rättspråkssynpunkt mindre tillfredsställande men synes adekvatare än »poliskunder», vilken term föreslagits av Schotte, Revision av lösdrivarlagstiftningen, Stockholm 1907, s. 7 (C. S. A:s fattigvårdskommittés skriftserie, Andra serien, 7 häftet).

vat en principiellt enhetlig bestämning av lösdriveriet såsom socialt-rättsligt fenomen. Man har under detsamma hänfört skiftande faktiska företeelser. Bristen på en klar uppfattning och beskrivning av lösdriveriet har i sin tur föranlett förvirring i avseende å institutets legala reglering. Ömsom har denna reglering, mer eller mindre medvetet, tillagts straffrättslig karaktär, ömsom politirättslig. Men även då det senare — såsom oftast — varit fallet, ha synpunkterna växlat och det administrativa ingripandet ansetts fullfölja än preventiva, än represiva syften.

Enligt den äldsta uppfattningen, sådan den återspeglas i åtskilliga landskapslagar, synes lösdriveriet — eller riktigare den faktiska företeelse, som i senare språkbruk kommit att betecknas med detta ord — närmast ha betraktats ur synpunkten av den plikt till *självförsörjning*, som ansågs åligga varje arbetsför människa.⁴ Envar, som icke var jordägare eller ägde förmögenhet, tillräcklig för en persons underhåll under ett år, skulle taga tjänst hos bofast person såsom landbo eller lagstadd tjänare.⁵ Dessa bestämmelser upptogos i lands- och stadslagarna men gävos här vissa straffrättsligt betonade sanktioner, vilka varit landskapsrätten främmande. Om någon uttalad tendens mot lösdriveriets kriminalisering torde man dock icke redan på grund av dessa sanktioner vara berättigad tala.⁶ En tydlig sådan tendens präglar åter konung Birger Magnussons stadga av år 1303 — »Sveriges första lösdrivarlag». I denna författning, som själv anger sig tillkommen med anledning av den rättsosäkerhet, det alltmer florerande landsstrykeriet fört med sig, framträder för första gången den *preventiva* synpunkten på lösdriveripolitien klart uttalad. Stadgan tar i motsats till äldre rätt sikte på kringstrykandet såsom det väsentliga momentet i lösdriveriet, medan sysslolösheten och medellösheten träda i bakgrunden. Det är i detta starka betonande av kringstrykandet, vars vådor för rättssäkerheten tydligen framstå såsom mera omedelbara än den blotta sysslolösheten, man har att söka förklaringen till preventionsprincipens insteg i 1303 års stadga såsom, med tillbakaträngande av försörjningssynpunkten, grundläggande princip för lösdriveribehandlingen. I det förhållandet, att författningen sökte åvägabringa en dylik prevention delvis genom åtgärder av typiskt straffrättslig karaktär, ligger, därest lösdriveriet betraktas såsom *i sig* samhällsfarligt, ingen motsägelse. Det principala syftet var dock lösdriveriets bekämpande såsom samhällsfara, straffet endast medel härför.

Det skulle föra för långt att från författning till författning följa den senare rättsutvecklingen på förevarande område fram till 1885. En sådan undersökning skulle också endast giva vid handen, att, lika litet som tidigare, någon *exklusiv* princip för lösdriveriets rättsliga karaktärisering och behandling låter sig fastställa. Till innehåll och omfång är lösdriveribegreppet alltjämt lika vagt bestämt: den sociala utvecklingen producerar också alltjämt nya kategorier »avfallsprodukter», som utan vidare inordnas under lösdrivarnas pariasklass.

I stort förlöper rättsutvecklingen efter följande linjer. Institutets reglering i 1500-, 1600- och 1700-talens lagstiftning står i nära samband med näringslagstiftningen. Lösdriveribehandlingen kommer att på ett helt annat sätt än förut utnyttjas i sociala intressens tjänst. Lösdrivarna erbjödo en billig arbetskraft, som staten kunde ta i anspråk för sin strävan att befordra närings-

⁴ Se *Hammar skjöld*, Om lösdrivare och deras behandling, Lund 1866, s. 44.

⁵ Såsom framgår av bestämmelsen var dennas tillämpning alltså icke beroende av omständigheter, som ådagalade eller utgjorde presumtion för fara.

⁶ Ifrågasätts kunde likväl, om icke, med hänsyn till det nära historiska sambandet mellan lands- och stadslagarna och 1303 års i det följande behandlade stadga, ifrågavarande sanktioner i viss mån äro uttryck för en förändrad uppfattning av lösdriveriet, besläktad med den, som avspeglas i nämnda stadga; *Kjellson*, a. st., s. 168, synes alltför kategoriskt avvisa ett sådant samband.

livet. Sådana syften fullfölja Örebro artiklar av år 1540, Mandatet om Köp-handeln 1546, Instruktionen för Konungens fogdar 1583 m. fl. författningar; närmast eftersträfvade man att genom lösdriverarna bereda *landsbygden* tillgång på arbetskraft.⁷

Den lösdriveribehandling, som här för första gången i *tvångsarbetets* form⁸ genomföres, är av utpräglat repressiv natur. Men repressionen saknar straffrättslig innebörd. Den ledande synpunkten är lösdriveriets egenskap av självförsörjningspliktens åsidosättande och tvångsarbetets däremot svarande egenskap av tvångsrealisation av denna plikt. Att staten därvid icke inskränker sig till försörjningspliktens utkrävande i vad form som helst utan hänvisar den försörjningsförsumlige till visst, allmännyttigt arbete är endast ett uttryck för den ifrågavarande pliktens socialrättsliga karaktär.

Det nu sagda torde även äga tillämpning å den lösdriveripåföljd, vilken, vid sidan av tvångsarbetet, första gången officiellt omtalas i riksdagsbeslutet den 12 november 1635 och först genom Kungl. brevet den 8 september 1824 upphävdes, nämligen lösdriverens *tvångsuttagning till krigstjänst*. Lika litet som tvångsarbetet enligt de nämnda 1500-talsförfattningarna betraktades tvångsutskrivningen såsom straff.⁹ Det finnes ju heller ingen möjlighet att så betrakta densamma under annan förutsättning än den, att krigstjänsten i sig betraktas som straff. Det moment av lidande, vilket anses vara med straffet begreppsigen förbundet, saknas ju likaledes. Att i den tvångsrealisation av självförsörjningsplikt, vilken måste anses utgöra även tvångsutskrivningens rättsliga karaktär, inlagga ett straffrättsligt moment kan måhända för vår tid synas ligga nära till hands, men för dåtidens människor, med deras uppfattning av kriget och krigstjänsten, var säkerligen ett sådant betraktelsesätt ganska *främmande*.¹⁰

Denna uppfattning av tvångsutskrivningen såsom en i allmännyttiga intressens tjänst ställd tvångsrealisation av försörjningsplikt vinner ytterligare stöd vid en undersökning av det tvångsuttagningen kompletterande *lagaförsvarsinstitutet*.

Begreppet laga försvar var okänt för våra gamla lagar. Det återfinnes första gången i Adelsprivilegierna 1569, varifrån det upptogs i Adelsprivilegierna 1617, och betecknar här det fritagande från utskrivning, som följde av viss tjänst hos adeln.¹¹ Lagaförsvarsförmånen utsträcktes senare att omfatta även tjänst hos prästerskapet, städer och bergsbruk. Den som saknade laga försvar betecknades som *försvarslös* och var i denna egenskap underkastad tvångsutskrivning. Sedan denna redan i Kungl. förordningen om Utskrivningar den 4 januari 1577 omtalade och troligen vid alla utskrivningar tillämpade princip genom 1635 års riksdagsbeslut utsträckts därhän, att försvarslösa personer skulle oskrivna vara fallna till knekt- och båtsmanstjänst, blev *varje* av lagen godkänt näringsfång giltigt såsom laga försvar.¹² Begreppet fick härav sin senare, generella betydelse av varje tjänst, som fritog från utskrivning till krigstjänst. När utskrivningarna med indelningsver-

⁷ Se *Hammar skjöld*, a. a., s. 48 ff.

⁸ Framställningen av tvångsarbetets olika verkställighetsformer faller utom ramen för förevarande uppsats.

⁹ *Hammar skjöld*, a. a., s. 53 ff., anser, att självskripenheten till krigstjänst, ehuru från början icke ämnad till straff, likväl senare övergätt till ett slags straff för otillåtet levnadssätt. Asikten, som stödes på ett riksdagsbeslut av år 1664, enligt vilket lösdriverarna skulle användas i kronans tjänst även de år inga utskrivningar ägde rum, har av *Kjellson*, a. st., s. 171, på goda grunder bestritts.

¹⁰ Jfr Kungl. Kung. den 3 juli 1759 att de i landsorterna lediga manspersoner böra ofördröjligen antaga hemmansbruk etc. eller ock träda uti krigstjänst, vari om krigstjänsten uttalas, att den »ingalunda må anses som något straff, utan allena såsom ett medel att föranlåta personer bliva för fäderneslandet nyttiga lemmar».

¹¹ *Bergfalk*, Om försvarslösa personers behandling, Uppsala 1833, s. 10.

¹² *Bergfalk*, a. a. s. 10.

kets genomförande upphörde, kom laga försvar att betyda innehavet av tjänst enligt legostadgan.

Frågan, huruvida i begreppet laga försvar nödvändigt ingår momentet självförsörjning, har besvarats på olika sätt. Såsom försvarslös person behandlas enligt Kungl. förordningen den 29 juni 1833 huru med försvarslösa personer förhållas bör, § 2, varje person över femton år, utom med sin man sammanboende gift kvinna, som icke ingått i kronans eller annan allmän tjänst eller med behörigt tillstånd idkar lagligt näringsfång eller bevisligen av föräldrar eller andra underhålles eller är känd såsom den där sig ärligen försörjer, antingen genom egna medel eller genom arbete eller annan lovlig sysselsättning eller av allmän barmhärtighetsanstalt njuter vård och understöd och ej heller ställer den i vissa fall såsom försvar tillåtna borgen. Man kan på grundval av denna förordningens bestämning av begreppet försvarslös person med *Bergfalk* definiera laga försvar, sådant institutet framträder i 1833 års förordning, såsom »varje sådan ställning i samhället, som, av lag tillåten, tryggar en persons och dess familjs utkomst, denna må vinnas antingen genom lovlig sysselsättning eller genom bevisliga tillgångar».¹³ Sålunda bestämt upptager alltså laga försvaret såsom nödvändigt moment egenskapen av försörjningsverksamhet eller riktigare *försörjningsgaranti*.

Hammarskjöld åter uppställer icke denna fordran. Han stöder sig därvid på en tolkning av § 1 i Kungl. Maj:ts stadga den 29 maj 1846 angående försvarslösa och till allmänt arbete förfallna personer, vilken tolkning svårligen kan anses riktig. Enligt *Hammarskjöld* »fordras ej såsom villkor för att någon skall erkännas idka ett yrke, att han därav skall hava någon verklig avkomst. Även om det skulle gå med förlust eller om han alldeles icke sysselsätter sig därmed för avkomstens skull... så idkar han det likafullt».¹⁴ I och för sig må detta vara riktigt men torde i det sammanhang, varom här är fråga, icke vara avgörande. Det framgår tydligt av § 1 i 1846 års stadga, att lagstiftaren utgått från laga försvarets egenskap av försörjningsgaranti. Som försvarslös anses enligt denna paragraf »den vilken icke är i allmän tjänst, eller idkar fria konster... eller annat dylikt *näringsfång* eller bevisligen av egna tillgångar eller genom andras vårdnad äger sin bärgning eller innehar sådan tjänst, som gällande legostadga... föreskriver, eller ock eljest... är känd såsom den sig ärligen försörjer». Något tvivel om att den legislativa grundtanke, som uppstår författningens försvarslöshetsbegrepp, varit laga försvarets betydelse av försörjningsgaranti torde inte kunna råda.

I motsats till *Hammarskjöld* förstår *Reuterskiöld* med laga försvar endast »legalt godkänd fast försörjningsverksamhet».¹⁵ Av den föregående framställningen framgår, att denna tolkning av institutet förtjänar företräde framför den av *Hammarskjöld* framställda. Den stödes av såväl 1833 som 1846 års försvarslöshetsförfattningar, och den står också i bästa överensstämmelse med den uppfattning, som under tidigare skeden av institutets historia gjort sig gällande.¹⁶ Dock torde definitionen »fast försörjningsverksamhet» vara allt-

¹³ a. a., s. 11.

¹⁴ a. a., s. 79.

¹⁵ Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt, II Förvaltningen, 1. Politiförvaltningsrätt, Uppsala 1919, s. 62.

¹⁶ Jfr Kungl. Maj:ts Stadga om Värvning och Manskaps legande till krigstjänst den 7 april 1802, § 15: »Var och en medlem i samhället är pliktig att gagna det allmänna med nyttig verksamhet: och skall ingen lösdrivare, landsstrykare eller lätting lidas, vare sig i stad eller på landet. Den som icke antingen ingått i allmän tjänst eller idkar annat lovligt yrke, eller innehaver lantbruk, årstjänst eller visst tillåtet näringsfång eller av egna tillgångar eller genom andras vårdnad sin bärgning och ständigt uppehälle njuter, eller å landet är gift samt å visst ställe mantalsskriven och boende, där han sig ärligen försörjer; varde för lösdrivare ansedd» etc.

för snäv att täcka samtliga de former av laga försvar, som innefattats under begreppet. Laga försvaret synes mindre ha betecknat en verksamhet än en ställning. Även den, som genom andras vårdnad hade sin bärgning, ansågs försvarad. Det principiellt gemensamma för de olika formerna var endast försvarets egenskap av garanti för försörjning, genom den försvarade själv eller annorledes utan samhällets betungande.

Vi se alltså, hurusom alltifrån landskapslagarna fram till 1846 års stadga försörjningsprincipen i det hela utgör den grundläggande principen i samhällets ingripande mot lösdriveriet. Att vid sidan av densamma än straffrättsliga, än preventiva syften spelat in låter sig icke förneka, men deras betydelse för institutets positiva reglering har städe varit av underordnat slag. Klart fattade äro de endast i 1303 års stadga: här förhärskar obestridligen synpunkten av lösdriveriet såsom en samhällsfara och den rättsliga reaktionen i överensstämmelse därmed såsom en i straffets form utövad samhällsprevension. Det är dock i detta sammanhang nödvändigt att något dröja vid Kungl. förordningen den 27 februari 1804 om allmänna arbetsställen för Svea och Göta riken samt Finland.

Förordningens syfte anges vara att motverka den samhällsfara, som härörde av bl. a. det alltmer tilltagande landsstrykeriet, och verka för »befordrandet av allmän säkerhet till person och egendom». Men den preventionsprincip, man sålunda velat knäsetta, gjordes på intet sätt fruktbar. Vid bestämmandet av lösdriveribegreppet — vilket utsträcktes att omfatta en mängd tidigare icke av detsamma omfattade kategorier av försvarslösa — hänvisades till § 15 i 1802 års värvningsstadga¹⁷ vilken ju i sin tur härutinnan bygger på begreppet försvarslöshet. Lika litet avspeglades den nya uppfattningen av lösdriveribehandlingens grund och syftemål i de rättsliga påföljderna, som förblevo vid det gamla. »Man ställde blott en ny princip i spetsen för en gammal lagstiftning», anmärker *Hammar skjöld* träffande. Vad man med preventionsprincipens — förmenta — införande realiter åstadkom var endast en för den följande rättsutvecklingen ödesdiger förblandning eller rättare identifiering av begreppen försvarslöshet och samhällsfarlighet.¹⁸

Hammar skjöld karakteriserar hela den efter 1804 följande utvecklingen såsom »ett fortsatt strävande att låta den nya principen ombilda lösdriverilagstiftningens detaljer». ¹⁹ Om sådana strävanden gjort sig gällande, så ha de i varje fall icke avsatt några påtagliga resultat. Såväl i Kungl. Brevet den 7 februari 1816 och Kungl. förordningen den 31 augusti 1819 men särskilt i försvarslöshetsförordningen 1833 förhärskar lagaförsvarsprincipen. Den begränsning av lösdriveribegreppet, som i 1819 års förordning genomfördes i och med den i denna förordning för lösdriveribehandling uppställda förutsättningen, att lösdrivaren bedreve bettleri eller undergått tjuvnadsstraff, kan icke anses betyda något brytande med försvarslöshetsprincipen. Den motsatta uppfattningen hävdas emellertid i 1882 års förslag (s. 26). Det framhålles där, hurusom enligt förordningen, som konsekvent undviker termen laga försvar, den blotta försvarslösheten icke längre utgjorde grund för lösdriveribehandling utan att därutöver krävdes konstaterandet av den försvarslöses vådlighet för den allmänna säkerheten. Det torde, mena de kommitterade, »med skäl kunna sägas, att denna förordning, i fullkomlig motsats till den föregående författningen i ämnet, klart uppfattade sitt preventiva syfte och alldeles bröt det försvarslöshetssystem, som den förra infört». Motsatsens fullkomlighet synes något problematisk vid beaktande av det förhållandet, att förordningen från

¹⁷ Se föregående not.

¹⁸ Jfr Förslaget den 31 augusti 1882 till förordning angående lösdriveri m. m. s. 24.

¹⁹ a. a., s. 71.

1802 års värningsstadga upptagit dennas på försvarslöshetsprincipen grundade bestämning av lösdriveribegreppet. Försvarslösheten var uttryckligen även enligt 1819 års förordning den primära förutsättningen för lösdriveribehandling. Den nämnda begränsningen till bettlare och för tjuvnad bestraffade är ingalunda uttryck för någon ny principiell uppfattning av lösdriveriet utan en rent praktisk restriktion, som måste ses mot bakgrunden av den vida utsträckning, lösdriveribegreppet givits i 1804 års förordning och den i följd därav starkt ökade tillströmningen till de allmänna arbetsställena. De nya arter av laga försvar, som under den följande tiden uppställas, och strävandena att på allt sätt befordra och underlätta lösdrivares försök att erhålla laga försvar²⁰ bära knappast vittne om att försvarslöshetssystemet övergivits. Försvarslösheten var och förblev allt fortfarande nödvändig förutsättning för lösdriveribehandling och detta även beträffande den nya kategori av lösdrivare, de vanartade (= för vissa brott straffade eller under framtiden ställda), vilken vid sidan av de enbart försvarslösa uppställs i 1833 års förordning.

Måste det sålunda anses ådagalagt, att historiskt självförsörjningsplikten utgör den legislativa *grundtanke*, som uppbär lösdriverilagstiftningen, så uppställer sig nu närmast till besvarande frågan, huru i detta avseende förhåller sig med gällande rätt.

I och med 1885 års lag försvinner lagaförsvarsinstitutet ur svensk rätt. Redan ur andra synpunkter än dem, som ha avseende å lösdriveribehandlingen, ansågs det föråldrat. Med den framträngande liberalismens ekonomiska och näringspolitiska program var laga försvaret icke förenligt. »Kommitterade», heter det i 1882 års förslag (s. 30), »tro tidpunkten vara inne att bortkasta denna fordran på laga försvar, en kvarleva från dagar, då den enskilda personlighetens rätt icke var erkänd och arbetet icke frigjort, utan då staten, på samma gång han band arbetet vid vissa former och villkor, sökte garantier för att den enskilde skulle foga sig i den stadgade ordningen». Men det omedelbart bestämmande motivet var ett annat: lösdriveribehandlingens preventiva funktion. Den principiella uppfattning av lösdriveriet, på vilken redan 1804 års lagstiftare velat bygga lösdriverilagstiftningen, går i uttalad form igen hos 1885 års lagstiftare. »I övertygelse om ohållbarheten av den grund för en preventiv lagstiftning, som göres beroende på tillvaron eller saknaden av laga försvar», sökte de kommitterade »en annan mera rätts- och tidsenlig grund.»²¹

Denna grund var just preventionsintresset, intresset av »trygghet mot rättsingrepp av dem, vilka kunna befaras vilja på ett otillåtet eller lagstridigt sätt söka sig förmåner och såmedelst sätta andra medborgares personliga säkerhet eller egendom i våda». Rättsgrunden för en mot lösdriveriet riktad preventiv lagstiftning vore just den vådlighet för allmän säkerhet eller enskild rätt, som lösdrivarens livsföring innebure. Tydligare kan knappast preventionssynpunkten uttryckas. Försörjningsprincipen skjutes i bakgrunden. I den mån försvarslösheten — själva termen användes givetvis icke — beaktas är det endast ur synpunkten av den samhällsfara, särskilt med hänsyn till egendomsrätten, den anses innesluta.

Ehuru sålunda den preventiva synpunkten enligt förslaget vore den grundläggande, utslöte densamma icke ett inrymmande åt de konkreta lösdriveripåföljderna av repressiv karaktär. Kommitterade beteckna lösdriveriet såsom »en bestämd polisförseelse, begången genom kringstrykande utan lovligt syfte eller ådagalagd genom ett levnadssätt, som innebär våda för allmän säkerhet eller stör allmän ordning eller sedlighet» och tvångsarbetet såsom »en ådömd

²⁰ *Hammarskjöld*, a. a., s. 71.

²¹ Förslaget, s. 30.

näpst, varmed umgälles en begången förseelse emot en av staten till skydd för allmänna säkerheten stiftad polislag», vilken näpst skall stå »i rätt förhållande till förseelsen och icke bör göras svårare, än som anses nödigt för det repressiva och korrektionella syfte, som med densamma avses».²²

Synpunkterna synas oförenliga, under annan förutsättning än den att lösdriveriet såsom sådant presumeras innesluta samhällsfara. Medan vid ett konsekvent genomförande av preventionstanken lösdriveribehandlingen eljest logiskt begränsas till fall av verklig fara, leder repressionssynpunkten lika logiskt till lösdriveribehandling oberoende av sådan fara, enbart på grund av levnadssättet i och för sig. I åtskilliga av de utlåtanden, som avgåvos över förslaget, framställas också erinringar mot denna öooverensstämmelse mellan den legislativa grundprincipen och dess positiva utformning.²³ Ett pregnant uttryck för huru påverkade kommitterade i själva verket varit av straffrättsliga betraktelsesätt, finner man i deras motivering för förslagets uteslutande av försvarslöshetsstadgans (1846) föreskrift (§ 22 mom. 1), att de för bristande försvar dömde, i vilkas villkor sådan förändring yppades, att de ej vidare borde såsom försvarslösa anses, skulle från arbetet frigivas. Vål är det sant, att detta stadgande icke är förenligt med preventionens grundsatsen (se nedan). Men det framgår tydligt av kommitterades argumentation, att dess uteslutande icke förestavats av hänsyn härtill utan vore ett uttryck för deras uppfattning av tvångsarbetet såsom en näpst, analog med straffet.

I den skrivelse med omarbetat förslag till lag angående lösdriverare, vilken de kommitterade, efter inkomna utlåtanden över det ursprungliga förslaget, avgåvo till justitieministern, utveckla de närmare denna sin ståndpunkt. De förmena, att den föreslagna lagstiftningen icke förlorade sin preventiva karaktär, därför att »hon i syfte att förekomma brott *bestraffar* sådana polisförseelser, som anses kunna till brott föranleda. Hon har icke blivit repressiv, däri genom att hon repressivt verkar mot ett mindre ont för att förekomma ett större.»²⁴

Vid det omarbetade förslagets anmälan i statsrådet underströk justitieministern lagstiftningens preventiva innebörd, en mening, som vid förslagets granskning i högsta domstolen biträdades av dennas majoritet och närmare utvecklades av en ledamot, vilken särskilt betonade,²⁵ hurusom en av de mest genomgripande skiljaktigheterna emellan den äldre lagstiftningen och förslaget låge däri, att enligt den förra allmänt arbete utgjorde allenast ett villkorligt arbetstvång, som, avsett att förebygga, att den obemedlade i saknad av sysselsättning må hemfalla till positiv brottslighet, följdriktigt upphörde, då den dömdes villkor undergått sådan förändring, att arbetstvånget icke vidare vore nödigt, under det att däremot det i stället föreslagna tvångsarbetet skulle utgöra i främsta rummet en verklig bestraffning för sysslösheten såsom i och för sig innefattande en positiv brottslighet eller en polisförseelse, som ovillkorligen måste bestraffas liksom varje annat brott, även om en inträffad förändring i den dömdes villkor ej vidare gjorde det nödigt att tvinga honom till arbete. Genom borttagande av rätten till frigivning på grund av förändrade villkor erhöles tvångsarbetet i lagen karaktären av en bestraffning från samhällets sida.

Denna mening biträdades av såväl lagutskottet som riksdagen, i enlighet varmed i lagen infördes ett stadgande av innehåll att, om den som undergår tvångsarbete, kommer i förändrade villkor, så att hans kvarhållande vid anstalten icke vidare är av nöden, han må på K. B:s förordnande frigivas (§ 13).

²² Förslaget, s. 43, 50.

²³ Se särskilt Fångvårdsstyrelsens utlåtande.

²⁴ Utlåtanden över 1882 Års förslag s. 152.

²⁵ Yttrandet anfört efter Fattigvårdslagstiftningskommitténs förslag.

Detta stadgande är en följdriktig konsekvens av *försörjningsprincipen*. Att, såsom bl. a. den citerade ledamoten i högsta domstolen, i detsamma se ett uttryck för preventionsprincipen, förutsätter uppenbarligen icke endast tanken, att det preventiva ingripandet riktades mot sysslösheten (försvarslösheten) såsom sådan, oberoende av om den faktiskt, in concreto, föranledde till antagande av samhällsfara, utan även den tanken, att samhällsfaran vore undanröjd och den preventiva missionen sålunda uppfylld i och med en — kanske rent tillfällig — förbättring av lösdriverarens ekonomiska villkor. I själva verket är ett stadgande sådant som det ifrågavarande så långt ifrån en konsekvens av preventionsprincipen, att det tvärtom är logiskt oförenligt därmed. *Terminus ad quem* för en preventivt syftande lösdriveribehandling kan icke göras beroende av andra omständigheter än sådana, som verkligen indicera en positiv moralisk sinnesändring hos klienten. Den kan m. a. o. överhuvud icke på förhand fixeras. Att i det faktum, att t. ex. en klientens arvlåtare avlider, se ett uttryck för preventionsprincipens förträfflighet torde dock knappast vara berättigat!

1885 års lagstiftare gingo till verket i syfte att utforma en lösdriverilagsstiftning efter norm av preventionsprincipen. Det visar sig likväl redan av vad nu anförts, att detta syfte lika litet som i 1804 års förordning kunnat positivt förverkligas. Än tydligare framgår detta vid en objektiv tolkning av lagen.

Såsom redan framhållits upptager 1885 års lag ingen direkt definition av begreppet lösdriveri. Lagen inskränker sig till ett fastställande av att vissa personer kunna behandlas som lösdrivare. I motsats till försvarslöshetsförfattningarna, enligt vilka lösdriveriet bestämdes negativt, såsom avsaknad av i författningarna närmare bestämt laga försvar, angiver 1885 års lag förutsättningarna för lösdriveribehandling på positivt sätt. Enligt dessa förutsättningar är, såsom också ovan anförts, för lösdriveriet utmärkande tre olika moment: arbetsovillighet, medellöshet och, ettdera, ett kringstrykande levnadssätt eller ett levnadssätt, som medför våda för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.

Vid det syfte, vår undersökning i förevarande avsnitt vill fullfölja, nämligen fastställandet av, huruvida och, i så fall, i vilken mån 1885 års lag, objektivt tolkad, verkligen, i motsats till den föregående lagstiftningen, är behärskad av preventionsprincipen, är det tydligen endast den tredje i ordningen av de angivna förutsättningarna, som påkallar närmare tolkning. Arbetsovillighet och medellöshet kunna näppeligen — utan legala presumtioner — ens i förening konstituera en sådan samhällsfara, vars förebyggande det preventiva ingripandet skulle tjäna. Däremot följer arbetsovillighetens uppställande som lösdriverirekvisit logiskt av försörjningsprincipen. (Att så åter icke är fallet med medellösheten skall senare uppvisas.)

Tvekan kan sålunda råda endast om den tredje förutsättningen — det vagabonderande resp. säkerhetsvådliga levnadssättet. Beaktar man emellertid de olika förutsättningarnas så att säga rättsliga gradering, finner man, hurusom levnadssättets beaktande i själva verket närmast är att fatta såsom en begränsning eller kvalificering av försörjningsprincipen. *I och för sig* äro individens arbetsovillighet och medellöshet icke av natur att föranleda rättslig reaktion. Anledning till inskridande från samhällets sida kommer först när åsidosättandet av självförsörjningsplikten försatt den försumlige i en situation, där han för sitt uppehälle är hänvisad till illegitima förvärvskällor eller faller samhället till last. Från denna synpunkt låter sig det i § 1 mom. 2 använda uttrycket »sådant levnadssätt att våda därav uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet» väl förklara. Det tvingar ingalunda till antagande av preventionssyftet såsom det för lösdriveribehandlingen principala. Hade detta varit förhållandet, hade ingen anledning förefunnits att göra lös-

driveribehandlingen, såsom nu, nödvändigt beroende av försörjningsförsumlighet. Det hade då alldeles räckt med ådagalagd fara.

Måste det sålunda av lagens beskrivning av förutsättningarna för lösdriveri-behandling anses framgå, att lagen härutinnan bygger på försörjningsprincipen, och att det, visserligen oklart fattade, preventiva syfte, 1885 års lagstiftare förmenade sig fullfölja, på intet sätt kunnat göras positivt fruktbart, så stödjes denna tolkning än ytterligare av föreskriften i lagens § 7. Den som i följd av ålderdom, kropps- eller sinnessjukdom, vanförhet eller lyte är oförmögen att genom arbete förvärva vad till livets uppehälle oundgängligen erfordras, må enligt denna paragraf ej dömas till tvångsarbete eller, om han börjat undergå sådant, fortfara därmed, utan skall vederbörande i stället förpassas till den ort, inom vilken han i fråga om fattigvård har hemortsrätt, för att där omhändertagas. Det nära sambandet mellan självförsörjningsplikten (-förmågan) och lösdriveribehandlingen ligger här i öppen dag. Det framgår också av bestämmelsen i lagens § 1 mom. 3, enligt vilken personer under aderton år ej få behandlas som lösdrivare. Det förhållandet, att *terminus a quo* för självförsörjningspliktens inträde sammanfaller med den legala minderårighetsgränsen, sexton år (fattigvårdslagen § 1) kan icke anföras som skäl mot antagandet av försörjningsprincipen såsom lösdriverilagstiftningens grundläggande princip utan innebär endast, att beträffande den kategori försörjningspliktiga, som sålunda är *undantagen* från lösdriveribehandling, preventionssyn-resset ansetts viktigare än intresset av försörjningspliktens utkrävande. Højningen av minimiåldersgränsen för lösdriveribehandling till aderton år (från tidigare femton) skedde i samband med tillkomsten av 1924 års lag om samhällets barnavård, under vilken lag kan komma att hänföras barn under aderton år, och avsåg tydligen att förebygga en sådan konflikt mellan den sociala barnavården och lösdriveripolitien, varigenom syftet med den förra kunde äventyras. Det rör sig ju här om ett klientel, i fråga om vilket en preventiv behandling har större förutsättningar att leda till resultat, än en sådan behandling enligt all erfarenhet har i fråga om de vuxna lösdrivarna.

Även den tidigare berörda § 13 innefattar en legal begränsning av lösdriveribehandlingen, som ger ett klart uttryck för försörjningsprincipen. Kommer den, som undergår tvångsarbete, i förändrade villkor, så att hans kvarhållande vid arbetsanstalten icke vidare är av nöden, äger enligt denna paragraf K. B. förordna, att han skall från anstalten frigivas. Stadgandet, en direkt motsvarighet till § 22 mom. 1 i 1846 års stadga, kunde, som *Reuterskiöld* påpekat,²⁶ icke försvaras eller ens förklaras, därest preventionssynpunkten varit normerande för lösdriveribehandlingen. Endast från synpunkten av dennas egenskap av tvångsrealisation av försörjningsplikt kan stadgandet ges en rationell motivering.

Den lämnade översikten över lösdriveriinstitutets utformning i äldre och gällande rätt har givit till resultat insikten, att den legislativa grundtanke, som uppburit detsamma, visserligen icke exklusivt men förhärskande, varit uppfattningen av lösdriveriet såsom ett åsidosättande av den principiella, medborgerliga *självförsörjningsplikt*,²⁷ vilken i nyare rätt var uttryckligen uttalad i 1871 års

²⁶ a. a., se 61.

²⁷ Se *Reuterskiöld*, Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt, III, Samhällsförfattningen, 1. Hemlandsrätt, Uppsala 1919, s. 100; Den svenska förvaltningsrättens system, Uppsala 1927, s. 24; Om fattigvård, understöd och folkpension, Statsvetenskaplig tidskrift 1919, s. 247 ff. — På frågan om själva begreppets logiska hållbarhet saknas här anledning ingå. Det användes här endast såsom en vedertagen formel för den faktiskt uppehållna regeln, att envar arbetsför i första hand är för sin försörjning hänvisad till sig själv.

fattigvårdsförordning och är klart förutsatt såväl i 1918 års fattigvårdslag som i lösdriverilagen och pensionsförsäkringslagen av 1913. Lösdriveribehandlingen såsom tvångsrealisation (naturalexekution) av denna plikt är sålunda systematiskt att hänföra under politiförvaltningsrätten, där den ingår såsom en form av repressiv politi. Det är av vikt att strängt sårhålla den repression, varom här sålunda är fråga, från den straffrättsliga reaktionen, vilken ju merendels tillägges repressiv karaktär. Behovet av en sådan distinktion kan icke skarpt nog betonas. Det är icke endast i den aktuella rättspolitiska diskussionen kring hithörande ämnen, som oförmågan att särskilja politirättslig och straffrättslig repression kommit till uttryck. Och det är förvisso inte endast hos lekmännen denna oförmåga producerat sig. Redan för 1885 års lagstiftare stod, ifråga om lösdriveribehandlingens rättsliga karakterisering, valet endast mellan »näpst» och prevention. Och synpunkterna äro än i dag väsentligen desamma. En sådan reform som den år 1920 genomförda överflyttningen av hithörande ärendens centrala handläggning från fångvårdsstyrelsen resp. justitiedepartementet till socialdepartementet torde knappast kunna sägas avspegla någon förändring av det allmänna uppfattningssättet. Ett uppfattningssätt, som visserligen är psykologiskt förklarligt. Verkställighetsmetoder, som komma tvångsarbetaren att längta till fängelsets relativa paradiset, torde föga vara ägnade att övertyga åtminstone *honom* om väsensskillnaden mellan straff och tvångsarbete.²⁸ Men särskilt bör till den psykologiska förklaringen beaktas de direkta förslag om lösdriveriets *kriminalisering*, som efter franskt, danskt, engelskt m. fl. utländska mönster framställts. Av dessa förslag må särskilt erinras om det av *Thyrén* framförda.²⁹

I försörjningsprincipen, renodlad från straffrättsliga, preventiva, pedagogiska och andra legislativt mer eller mindre ofruktbara syften, ha vi en enhetlig, bärande norm för lösdriveriets rättsliga behandling. En befogad och vägande kritik har riktats mot den praktiska utformningen och tillämpningen av denna princip. Men mot principen såsom sådan har icke med fog någon anmärkning kunnat framställas. Den bringar till uttryck en sund, manlig samhällssyn och ett vitalt samhällskrav. Den fullföljer en betydelsefull moralbildande funktion. Den har hävd från landskapsrättens tid, och den bör inte offras på en

²⁸ Jfr Socialstyrelsens erinringar i detta avseende. Utlåtande rörande lösdriverivården av den 31 mars 1924 (Sociala Meddelanden 1924 s. 370 ff.).

²⁹ Principerna för en strafflagsreform I. Lund 1910, s. 178 ff. Av övriga förslag om lösdriveriets kriminalisering må anföras fångvårdsstyrelsens i skrivelse den 31 januari 1920 (medan samma styrelse i skrivelse den 16 december 1898 tog bestämt avstånd från en sådan reform). Då samtliga de officiella förslagen till ny lösdriverilag vidbliva det administrativa systemet, finnes här ingen anledning att närmare skärskåda kriminaliseringsproblemet. Även den, som med *Thyrén* på grund av sin uppfattning av lösdriveriets rättsliga karaktär finner sig oförhindrad att biträda det upprivande av gärdet mellan politi och brottsjurisdiktion, kriminaliseringen skulle betyda, borde dock dessförinnan något överväga de praktiska konsekvenserna av omläggningen. Vår erfarenhet av de korta frihetsstraffen är knappast av den art, att den inbjuder till en utvidgning av tillämpningsområdet. Den judiciella behandlingen av lösdriverimålen måste visserligen ur rättssäkerhetssynpunkt anses erbjuda större garantier än det nuvarande förvaltningsförfarandet. Men dels kunna dessa fördelar vinnas utan formell kriminalisering av lösdriveriet, genom sådan — redan 1892 av S. A. Hedin ommotionerad — ändring i lösdriverilagen, att tvångsarbete ådömdes av allmän underdomstol. Dels — och detta alternativ är att föredraga, då därigenom undviks den *reella* kriminalisering det nyssnämnda alternativet skulle innebära — kunna samma fördelar uppnås endast genom en teknisk omläggning av det administrativa förfarandet, syftande till offentlighet, utvecklat bevisningsförfarande och överbud till ökade garantier mot administrativt godtycke. — Det förtjänar emellertid erinras om, att redan nu förfarandet delvis är judiciellt, i det att den administrativa myndighetens beslut (om tvångsarbete) överklagas hos Kungl. Maj:t i högsta domstolen — ett blandat administrativt-judiciellt förfarande alltså (jfr Lag den 2 augusti 1927 om utlännings rätt att här i riket vistas, §§ 29, 35).

oreflekterad humanitarisms altare — så länge det finns så många andra och mindre livsdugliga principer att offra.

En viktig erinran må här göras. Vål ingick, såsom vi funno, enligt gällande lag medellösheten i det objektiva rekvisitet för lösdriveribehandling. Redan av självförsörjningspliktens natur av plikt till *ärlig* självförsörjning följer emellertid, att frågan om medellöshet saknar relevans i sådana fall, då den arbetsovillige på illegitimt sätt förskaffar sig existensmedel.³⁰ Men även eljest torde kravet på medellöshet icke kunna sägas nödvändigt följa av försörjningsprincipen. Den uppfattning av lösdriverilagstiftningen såsom klasslagstiftning, med vilken man så ofta stiftar bekantskap i den offentliga diskussionen, är tydligen i främsta rummet att återföra på just den tolkning av försörjningsprincipen, vilken för lösdriveribehandling uppställer fordran på medellöshet. Ur *principiell* synpunkt finnes ingen anledning att göra denna behandling beroende av annat än försörjningsförsumlighet.

Likväl är det klart att *praktiskt* medellösheten ofta måste tillerkännas betydelse. Må man blott fasthålla för sig det faktum, att den aldrig kan äga någon självständig betydelse, utan att den först i förening med ådagalagd arbets- och försörjningsovillighet kan komma i betraktande, och detta åter först då vederbörandes levnadssätt medför våda eller tunga (tvångsförsörjning) för samhället.³¹ Den principala förutsättningen är arbetsovilligheten. Den oförvålad arbetslösheten eller medellösheten, över huvud den blotta, subjektiva eller objektiva, försörjningsoförmågan kan aldrig utgöra grund för lösdriveribehandling.

II.

Frågan om revision av gällande lösdriverilagstiftning har stått på dagordningen i snart en mansålder. Redan 1898 gjorde fängvårdsstyrelsen i skrivelse till Kungl. Maj:t framställning rörande vissa ändringar i 1885 års lag. År 1907 uppdrogs åt fattigvårdslagstiftningskommittén att utarbeta förslag till bl. a. ändrad lagstiftning angående lösdrivare. Denna kommitté framlade år 1922 betänkande med förslag till »lag om lösdrivares behandling».³² 1924 uppdrogs åt revisionssekreteraren Ragnar von Koch att inom socialdepartementet biträda med överarbetning av kommitténs förslag, och år 1926 framlades av von Koch betänkande med förslag till »lag om behandling av vissa arbetsovilliga och samhällsvådliga».³³ 1927 tillkallades nya sakkunniga för överarbetning av 1926 års förslag, vilka sakkunniga 1929 avgåvo betänkande med förslag till »lagstiftning om åtgärder mot lösdriveri samt åtgärder mot sedeslöst leverne av samhällsskadlig art».³⁴ Och slutligen avlät Kungl. Maj:t till 1930 års riksdag på grundvalen av detta förslag proposition (nr 240) med förslag till »lag om åtgärder mot vanartigt levnadssätt (vanartslag)». Under hänvisning till den sena tidpunkten för propositionens avlämnande ansåg sig emellertid lagutskottet föranlåtet att — då någon särskild utväg för frågans uppskjutande till fortsatt behandling vid en kommande riksdag ej vore i riksdags-

³⁰) Se N J. A. 1909: 325.

³¹) I själva verket kunde man med hänsyn till försörjningsprincipens praktiska tillämpningsmöjligheter vara benägen ifrågasätta, om inte lösdriveribehandlingen alltjämt bestämde av försvarslöshetsprincipen. Med härskande sociala och rättsliga föreställningar vore ett konsekvent genomförande av försörjningsprincipen — med lösdriveribehandlingen uteslutande betingat av den legalt försörjningspliktiga individens egen försörjningsverksamhet — orealiserbart.

³² Statens offentliga utredningar 1923: 2.

³³ Statens offentliga utredningar 1926: 9.

³⁴ Statens offentliga utredningar 1929: 9.

ordningen anvisad — hemställa, att propositionen ej måtte av riksdagen bifallas. Kamrarna beslöto också att bifalla denna lagutskottets hemställan.

Vårt lands lösdrivare kunna sålunda näppeligen anföra några berättigade klagomål över bristande intresse från statsmakternas — det skulle då vara från riksdagens — sida. Det kan icke bli tal om att här ingå i någon närmare undersökning av och jämförelse mellan de olika sakkunnigeförslagen, än mindre att granska alla de argument och synpunkter, som framförts i den offentliga diskussionen kring dessa förslag. Den följande framställningen åsyftar endast att, på grundval av det i *propositionen* framlagda förslaget, fastställa den föreslagna nya lagstiftningens rättsliga innebörd. Är denna alltfortfarande realisation av åsidosatt självförsörjningsplikt, eller, i annat fall, vilken är den?

Försörjningsprincipen är icke formellt övergiven. Såsom den för alla fall av »vanart» gemensamma förutsättningen uppställs, att vederbörande »undandraget sig att efter förmåga ärligen försörja sig». Men stort mer än en pappersprincip är försörjningsprincipen icke längre. Den föreslagna lagstiftningen är i realiteten helt behärskad av preventionsgrundsatsen.

Denna signaleras redan i § 1: »Till skydd mot sådant samhällsskadligt levnadssätt, som i denna lag betecknas såsom vanart, och för tillrättaförande av dem, vilka göra sig skyldiga därtill, skola åtgärder vidtagas» etc. Lagen fullföljde alltså, vad socialministern kallar ett dubbelt ändamål: »samhällsskydd och hjälp åt individen genom hans tillrättaförande», varvid huvudvikten borde »med rätta läggas på uppfostrande och hjälpare verksamhet».³⁵

Då även enligt förslaget huvudbetingelsen för det rättsliga ingripandet är försörjningsförsumlighet, kunde man sålunda våga karakteristiken, att medan lösdriveribehandlingen enligt gällande rätt innebär *exekution av självförsörjning*, så innebure vanartsbehandlingen *prevention till självförsörjning*. Ur samhällets synpunkt är givetvis det väsentliga, att självförsörjningsplikten realiserar, mindre väsentligt *hur*. Om preventionsprincipens *ideella* förträfflighet kan icke råda några delade meningar. Kunde en preventiv behandling av de försörjningsförsumliga visas eller antagas effektivare än den repressiva bringa dem till medvetande om och uppfyllelse av deras försörjningsplikt, låge vägen klar. För bedömande av denna fråga är det nödvändigt att undersöka dels, vilka kategorier av människor som enligt förslaget innefattas under begreppet *vanartade*, dels i vad mån vår hittillsvarande erfarenhet av dessa vanartade om icke verifierar så åtminstone ger stöd för antagandet, att man på *lagstiftningens* väg verkligen skulle kunna realisera några preventiva eller pedagogiska syften av här ifrågavarande art.

Redan rubrikerna till de olika lagförslagen ge vid handen, huru svårt det för lagstiftarna varit att under en mantel infånga de olika kategorier, mot vilka det preventiva ingripandet vore riktat. Lösdriveri, arbetsovillighet, samhällsvådighet, sedeslöst leverne av samhällsskadlig art, vanartig levnadssätt, vanart — bestämningarna växla, men obestämdheten består.

Vad nu vanarten beträffar föreligger sådan enligt förslaget (§ 2), då någon, som fyllt aderton år, undandraget sig att efter förmåga ärligen försörja sig och tillika *antingen* (mom. 1) under kringstrykande eller eljest för ett liv, som giver grundad anledning till antagande, att han, annorledes än genom otuktigt leverne, på ohederligt sätt förskaffar sig medel till sitt uppehälle, eller som innebär fara för allmän ordning eller säkerhet; *eller* (mom. 2) gör sig förfallen till bettleri eller tillåter barn, som står under hans vårdnad eller uppsikt, att bettla eller använder barn eller andra att bettla för sin räkning; *eller* (mom. 3) är hemfallen åt otuktigt leverne i tillfälliga förbindelser samt därjämte antingen till otukt förleder ungdom eller genom sitt le-

³⁵ Prop. s. 47, 56.

verne åstadkommer särskild fara för sådant förledande eller genom inbjudan till otukt väcker anstöt å ställe, som i 11 kap. 15 § strafflagen sägs, eller genom sitt leverne verkar störande för närboende eller andra. Vanart föreligger jämväl (§ 3), då någon, som fyllt aderton men ej tjugutt år, är hemfallen åt otuktigt leverne i tillfälliga förbindelser samt till följd därav uppenbar fara är för handen, att han icke kommer att efter förmåga ärligen försörja sig.

Någon åtskillnad göres inte längre mellan strykare och stationära lösdrivare.³⁶ De båda kategorierna ha ansetts faktiskt övergå i varandra, varför ingen anledning funnits att legalt särskilja dem. Indikation för ingripande är i båda fallen, att vederbörandes levnadssätt *antingen* giver grundad anledning till antagande, att han på ohederligt sätt förskaffar sig sin utkomst, *eller* innebär fara för allmän ordning eller säkerhet. I överensstämmelse med 1926 och 1929 års förslag ha de i gällande rätt uppställda förutsättningarna sysslöshet och medellöshet icke medtagits i förslaget. Med hänsyn till den allmänna betingelsen, att vederbörande undandraget sig att efter förmåga ärligen försörja sig — i vilken betingelse för övrigt kravet på ådagalagd arbetsovillighet bringats till klarare positivt uttryck än i gällande rätt — måste ju också uppställandet av dessa förutsättningar anses överflödigt.

Behandlingen av *bettleriet* är i överensstämmelse med 1929 års förslag överflyttad från fattigvårdslagen,³⁷ dock att — ävenledes i överensstämmelse med detta förslag — någon viss ålder å barn, som vederbörande tillåter bettla, ej utsatts. Stadgandet kan alltså tydligt komma att tillämpas även vid bettleri av barn under den i barnavårdslagen i visst avseende angivna åldersgränsen aderton år.

Huvudintresset knyter sig till paragrafens mom. 3, i vilket den väsentliga skillnaden mellan den gällande lagstiftningen och den föreslagna kommer till uttryck.

I 1885 års lag finnes intet uttryckligt stadgande, avseende personer, som äro hemfallna åt otuktigt leverne. Redan under försvarslöshetsstadgans tid — från början av 1850-talet — kommo emellertid stadgans föreskrifter angående behandling av försvarslösa personer att tillämpas å sådana kvinnor, som utan att äga laga försvar hängävo sig åt skörlevnad. På samma sätt har 1885 års lag (§ 1 mom. 2), försörjningsförsumlighet förutsatt, konsekvent tillämpats å kvinnor, som hängivit sig åt ett sedeslöst levnadssätt, en tillämpning, som har uttryckligt stöd i lagens motiv.³⁸ Det rättsliga inskridandet har emellertid begränsats till den kvalificerade form av prostitution, som övas av kvinnor, vilka under ovillighet till hederligt arbete hava skörlevnad till sin *enda eller huvudsakliga* förvärvskälla: helyrkesprostitutionen.³⁹

Någon särreglering av prostitutionen såsom form av lösdriveri har alltså enligt gällande rätt icke förekommit. Frågan aktualiseras först i och med reglementeringskommitténs betänkande.⁴⁰ Kommittén uttalade sig för helyrkesprostitutionens kriminalisering och ifrågasatte, huruvida icke därvid de straffrättsliga bestämmelserna i ämnet borde upptagas i strafflagen.⁴¹ Då emeller-

³⁶ Jfr ovan s. 1. Förslag till sammanförande av de båda kategorierna framställdes redan inom Fattigvårdslagstiftningskommittén, se dennas förslag, s. 120.

³⁷ Jfr not 1. Redan i motiven till fattigvårdslagens § 92 ansågs detta stadgande endast provisoriskt — i avbidan på ny lösdriverilagstiftning — böra ingå i fattigvårdslagen. Se Fattigvårdslagstiftningskommitténs förslag till lag om fattigvården, Motiven, s. 416 ff.

³⁸ Förslaget, s. 34.

³⁹ Jfr (Reglementeringskommitténs) betänkande angående åtgärder för motarbetande av de smittsamma könssjukdomarnas spridning I, 1910, s. 78, 184.

⁴⁰ Jfr även *Schotte*, a. a., s. 11 och Reformlinjer för svensk fattigvårdslagstiftning av C. S. A:s *fattigvårdskommitté*, Stockholm 1907, s. 128, varest påyrkas, att lösdriverilagens tillämpning på prostituerade skall upphöra.

⁴¹ Betänkandet I, s. 191 ff.

tid detta spörsmål icke lämpligen kunde bli föremål för prövning förrän i samband med den — redan 1910! — »förestående» strafflagsrevisionen, gällde det enligt kommitténs förmenande närmast att tillse, huruvida det förfarande, som enligt lösdriverilagens former komme till användning gentemot ifrågakvarande kvinnor kunde anses tillfredsställande, eller huruvida, i annat fall, inom lösdriverilagstiftningens ram sådana ändringar kunde i denna lagstiftning åvägbringas, att hinder ej mötte för att dessa kvinnor i fråga om sättet för samhällets inskridande emot dem fortfarande komme att inräknas bland lösdrivarna. Med hänsyn till det fattigvårdslagstiftningskommittén 1907 lämnade uppdraget att utarbete förslag till ny lösdriverilag ansåg sig kommittén emellertid icke heller böra närmare ingå på detta spörsmål. Enligt kommitténs mening borde emellertid intet hinder möta för att de helyrkesprostituerade fortfarande i lagstiftningsväg hänfördes till lösdrivare.⁴²

Det blev sålunda fattigvårdslagstiftningskommitténs sak att, i samband med dess utredning av frågan om revision av lösdriverilagen, upptaga problemet om prostitutionens rättsliga behandling. Kommittén tar avstånd från det av reglementeringskommittén framförda projektet om prostitutionens kriminalisering: den korrektionella behandlingen förtjänade företräde framför den straffrättsliga.⁴³ Vad den korrektionella (lösdriveri-)behandlingen åter anginge delade kommitterade reglementeringskommitténs mening, att lösdriverilagen endast borde äga tillämpning å de helyrkesprostituerade. Någon grund för dessas utskiljande såsom särskild lösdrivargrupp, föremål för extraordinär lösdriveribehandling, kunde emellertid kommittén icke finna. I kommitténs lagförslag förekommer heller ingenting om särskild behandling av prostituerade, varför enligt förslaget ingripandet sker med stöd av den allmänna bestämmelsen (§ 1:2) om lösdriveribehandling av den »som underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant levnadssätt, att därav uppstår våda för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet».

En mera ingående behandling ägnas prostitutionen i 1926 års förslag. En kraftig opinion hade efter fattigvårdslagstiftningskommitténs förslag mobiliserats, vilken nu inte längre nöjde sig med kravet på en särslagstiftning rörande prostitutionen utan över huvud utdömde varje legalt ingripande mot denna företeelse.⁴⁴

1926 års förslag avvisar den av reglementeringskommittén uppställda och av fattigvårdslagstiftningskommittén accepterade kategoriklyvningen av de prostituerade i hel- och halvyrkesprostituerade. Som första och väsentlig förutsättning för ingripande uppställes i båda fallen, att vederbörande bereder sig inkomster genom otukt, bedriver denna i *lukrativt syfte*. Vidare kräves, att den så bedrivna skörlevnaden, sker *vanemässigt*. Någon fordran på medellöshet uppställes lika litet beträffande de prostituerade som beträffande lösdrivare i allmänhet. Med avvisande av förslaget om de yngre kvinnornas skyddande mot prostitutionen genom höjandet av den ålder, intill vilken enligt barnavårdslagstiftningen omhändertagande för skyddsuppfostran må äga rum, från aderton till tjuguet år, stadgas, att åtgärder enligt lagen, utan

⁴² Betänkandet I, s. 201 ff. I denna punkt anmälde en av de sakkunniga, professor J. E. Johansson (med instämmande av en annan kommittéledamot) en reservation. Betänkandet I, s. 525 ff., som visserligen i sin kritik av kriminaliseringstanken är välbetänkt, men i sin allmänna uppfattning av prostitutionsföreteelsen präglas av en könslikställighetsdogmatism, som knappast är ägnad att befordra prostitutionens psykologiska förklaring.

⁴³ Förslaget, s. 69.

⁴⁴ Det skulle föra för långt att ingå på en undersökning av den kritiska och polemiska flora, som frodats på grundval av 1922 års och, kanske än riktigare, 1926 års förslag. Författaren vill inte heller ge sig sken av att ha studerat samtliga exemplar. För flertalet av dem han tagit del av är gemensam den allmänna feministiska oförmågan att särskilja könssynpunkter och samhällssynpunkter.

andra än ovannämnda båda indikationer, må vidtagas mot prostituerad *under tjuguet* år (eller abnorm) men mot *äldre* prostituerad endast vid förledande till, förmedlande eller eljest främjande av otukt bland ungdom *under tjuguet* år eller då vederbörande genom arten av sitt framträdande å ställe, som i 11 kap. 15 § strafflagen sägs eller genom sitt levnadssätt i övrigt är vådlig för allmän sedlighet, ordning eller säkerhet (§ 8 mom. 2).

Mot 1926 års förslag restes en energisk opposition. I vad denna — såsom t. ex. i de officiella utlåtandena över förslaget — inriktades på den komplicerande av den sociala förvaltningsapparaten, som det till fullföljande av den profylaktiska och preventiva lösdriveribehandlingen syftande tillskapandet av nya kommunala organ skulle medföra, måste den anses väl grundad. I vad den åter tog sikte på förslagets behandling av prostitutionen, torde den kunna betecknas såsom väsentligen förfelad. I denna punkt torde *von Kochs* förslag förtjäna vitsordet, att det präglas av en klarare och verklighetstrognare uppfattning än de flesta av de inlägg, som gjorts i diskussionen kring frågan om prostitutionens psykologiska, sociala och rättsliga karaktär.

Detta är mer än man — med bästa vilja — kan säga om 1929 års förslag.⁴⁵ Här har humanitarismen slagit ut i full låga. Prostitutionsförteelsen anses icke längre böra behandlas ens i samma *lag* som lösdriveriet i övrigt eller i varje fall icke i samma kapitel. De sakkunniga framlägga nämligen tvenne alternativ till lagtext, av vilka det ena (alternativ A) i två skilda lagar upptager bestämmelser mot lösdriveri och mot sedeslöst leverne av samhällsskadlig art, medan i det andra (alternativ B) bestämmelserna rörande båda dessa företeelser innefattas i en och samma lag, men upptagas i två särskilda kapitel. De två alternativen äro av samma sakinnehåll och skilja sig åt endast ifråga om uppställningen.

Den preventiva synpunkten dominerar givetvis — här liksom i tidigare förslag och i den offentliga diskussionen — fullständigt. Det är särskilt ungdomen, som skall skyddas. Till den ändan understrykes behovet av ökad sexuell upplysning — genom föredrag och ströskrifter — och stegrad ansvarskänsla i förhållandet mellan könen m. m. Dock kan man icke stanna härvid. »Den manliga (!) och kvinnliga ungdom, som i förevarande hänseende råkat på avvägar, bör omhändertagas och hjälpas att föra ett ordnat och samhällsnyttigt liv.» Åldersgränsen för denna uppfostringsverksamhet bland ungdomen sättes vid myndighetsåldern, dock att någon utvidgning av barnavårdslagens tillämplighetsområde till att omfatta jämväl ungdom i åldern 18—21 år icke anses tillräddig, utan bör handläggningen av ärenden rörande tillrättaförande av sexuellt vanartad ungdom i denna ålder ske genom annat organ än barnavårdsnämnd, nämligen en kommunal s. k. skyddsnämnd.

För ingripande mot prostituerade över tjuguet år är likaledes den principiella grunden intresset av de prostituerades återförande till ett hederligt och samhällsnyttigt liv. Bestämmande synpunkt är »förbättringssynpunkten». Men medan åtgärder mot prostituerad *under tjuguet* år kunde vidtagas, redan då hon till följd av otuktigt leverne uppenbarligen vore i fara att bliva oförmögen till hederlig självförsörjning och samhällsnyttigt liv, vore åtgärder gentemot prostituerad *över* tjuguet år beroende av att hon, utan att ägna sig åt ordnat arbete eller eljest på hederligt sätt försörja sig, hemföle åt otuktigt leverne *samt* antingen till otukt förledde ungdom *under tjuguet* år eller genom sitt leverne åstadkomme särskild fara för sådant förledande *eller* genom uppfordran eller inbjudan till otukt störde anständigheten eller eljest väckte förargelse å plats, som i 11 kap. 15 § strafflagen sägs, eller genom sitt

⁴⁵ S. 91 ff.

leverne verkade grovt störande för närboende eller andra (sedeslöhetslagen § 1).

Den grundläggande synpunkten för prostitutionens bestämning i 1926 års förslag var utuktens utövande *mot betalning*, dess egenskap av förvärvskälla. Detta moment vore emellertid enligt 1929 års sakkunniga av sekundär betydelse. Den avgörande faktorn borde i stället vara, huruvida personen i fråga, »man eller kvinna»,⁴⁶ förfallit till sedeslöst leverne av så svår beskaffenhet, att det måste betecknas såsom samhällsskadligt. Prostitutionen borde icke ses vare sig ur kriminell synpunkt eller ur ordnings- eller polissynpunkt utan ur sociala och socialhygienska synpunkter. Samhällsinskridandet åsyftade ett socialt hjälparbete, varvid det vore av särskild vikt, att de prostituerade icke åsattes »en viss nedsättande prägel». I motsats till föregående förslag uteslöt fördenskull 1929 års förslag polismyndigheterna från all befattning med ärenden rörande prostituerade.

Såsom nyss anfördes behandlar 1929 års förslag prostitutionen och det övriga lösdriveriet i olika lagar resp. (alternativ B) i olika kapitel av samma lag. Någon annan *ratio* för denna differentiering anföres icke än den, att det är »ovedersägligt, att företeelserna — — — — — äro artskilda därigenom, att prostitutionen sammanhänger med människans könsliv». Sådant nonsens kan år 1929 presteras i ett sakkunnigutlåtande. För såvitt frasen i fråga i förvarande sammanhang skall ha någon mening, måste denna givetvis vara, att prostitutionen vore en form för den prostituerades sexuella behovstillfredsställelse. Med samma logik skulle sålunda t. ex. spritsmuggleriet förklaras utifrån *smugglarnas* ohejdade spritbegär.

Det torde väl i själva verket finnas få kvinnor, vilkas sexuella umgängelse så litet står i beroende av deras könsdrift som just de prostituerade. Av den undersökning rörande kvinnliga tvångsarbetare i Sverige åren 1916—1924, vilken socialstyrelsen företagit,⁴⁷ framgår, att av samtliga de 729 kvinnor, för vilka uppgifter lämnats, icke fullt 1 % (eller inalles 7 st.) äro att hänföra under rubriken erotomaner. Det framhålles också i detta sammanhang av socialstyrelsen, att »antalet fall, där anledningen till utelivet utgjort en abnormt stark könsdrift, är mycket obetydligt. Denna upplysning ger ytterligare ett skäl utöver dem, som utredningens resultat i åtskilliga andra avseenden lämna, för den uppfattningen, att kvinnor endast undantagsvis hemfalla åt prostitution på grund av specifika egenskaper — såsom exempelvis nymfomani — utan att detta tvärtom i regel utgör följden av en förefintlig allmän social undermålighet».⁴⁸

Enligt de sakkunnigas förslag skulle handläggningen av vanliga lösdriverimål tillkomma polismyndighet, medan däremot polismyndighetens befattning med prostituerade vore avsedd att upphöra för att övertagas av en särskild skyddsnämnd. »Frågan om de unga kvinnornas räddning från ett sedeslöst liv är av så ömtålig beskaffenhet och i så hög grad av social natur» etc.

Konsekvenserna av den i 1929 års förslag genomförda kategoriklyvningen i prostituerade och andra lösdrivare äro absurda. I förslaget till lösdriverilag § 1 göres det, som socialstyrelsen i sitt yttrande över förslaget påpekar, intet förbehåll, att lagen såsom sådan ej skulle avse kvinnor.⁴⁹ Undantag göres däremot för dem, som motsvara de i sedeslöhetslagens § 1 angivna speciella indikationerna på sedeslöst leverne av samhällsskadlig art. En prostituerad kvinna över tjuguet år, som undandrager sig att efter förmåga är-

⁴⁶ Det ideliga upprepandet av denna apposition är ju i betraktande av det generella uttalandet, sid. 96, att lagen avsåge såväl män som kvinnor, fullkomligt meningslöst.

⁴⁷ Sociala Meddelanden 1925, s. 103 ff.

⁴⁸ a. st., s. 135.

⁴⁹ Se Prop. s. 254.

ligen försörja sig, behandlas enligt förslaget som lösdrivare och kan såsom sådan anhållas av fjärdingsman, annan polisman eller tillsyningsman och inställas inför den föreslagna polisbetonade förhörmyndigheten. Men om hon *tillika* gör sig skyldig till förargelseväckande beteende, skall hon behandlas enligt sedeslöshetslagen, d. v. s. av den kommunala skyddsnämnden! Förargelseväckande beteende vore nämligen enligt förslaget, vid sidan av omyndig ungdoms förledande till otukt, enda förutsättningen för inskridande mot prostituerad över tjuguet år, vilken utan att ägna sig åt ordnat arbete eller eljest på hederligt sätt försörja sig, hemfallit åt otuktigt leverne. Med denna snäva definition⁵⁰ på »sedeslöst leverne av samhällsskadlig art» torde, såsom socialstyrelsen riktigt påpekar, inskridandet mot de prostituerade, tvärt emot vad som varit avsett, komma att ske enligt den föreslagna lösdriverilagen med stöd av dennas stadgande (§ 1 mom 1) om lösdriveribehandling av den, som under underlåtenhet att efter förmåga ärligen försörja sig förer »ett levnads-sätt, som giver grundad anledning till antagande, att han på ohederligt sätt söker förskaffa sig medel till sitt uppehälle». Enligt förslaget skulle vidare, framhåller socialstyrelsen, en tjuguarig yngling, som under enständig lättja hängiver sig åt bettleri, behandlas som lösdrivare, under det att en gammal oförfärdig prostituerad, som grovt stör anständigheten och som väcker allmän förargelse, skulle behandlas av den kommunala skyddsnämnden. Under hänvisning till bl. a. dessa abderitiska konsekvenser tog socialstyrelsen avstånd från den föreslagna uppdelningen i två skilda lagstiftningsområden. — I länsstyrelsens i Blekinge län utlåtande påvisas en ytterligare, av de sakkunniga oförutsedd konsekvens, nämligen den kompetenskonflikt, som kunde uppkomma därav, att bestämmelser saknades, huru med den skulle förfaras, som gjort sig skyldig till såväl sedeslöst leverne som lösdriveri i övrigt.⁵¹

Sedan över 1929 års förslag infortrade yttranden inkommit och överarbetning av förslaget skett inom socialdepartementet, anmäldes förslaget, efter gemensam beredning med chefen för justitiedepartementet, av socialministern den 31 januari 1930 i statsrådet. Vad de sedeslösa anginge anslöt sig departementschefen i sitt yttrande till statsrådsprotokollet till de sakkunnigas uppfattning, att blott de sedeslösa, vilka undandraga sig ordnat arbete, borde inbegripas under lagen,⁵² dock att beträffande personer under tjuguet års ålder ett avsteg av betydande räckvidd gjorts, i det att handläggningen av ärenden, rörande ungdom under denna ålder, ehuru med tillämpande av vanartslagens föreskrifter, skulle tillkomma barnavårdsnämnd,⁵³ medan ärenden rörande äldre personer skulle handläggas av ett nytt organ, s. k. skyddsnämnd — enligt 1929 års förslag var ju befattningen med ärenden rörande sedeslösa i båda fallen uppdragen åt skyddsnämnd. Enahanda bestämmelser upptoges i propositionen (4 §). Emellertid göres beträffande vissa större städer (över 20.000 invånare) anordningen med barnavårdsnämndens omhänderthavande av hithörande ärenden fakultativ (§ 4:3).

Beträffande den lagtekniska uppställningen ansluter sig socialministern, med avståndstagande från den i 1929 års förslag genomförda kategoriklyvningen mellan sedeslösa och »egentliga» lösdrivare, till socialstyrelsens⁵⁴ och åtskilliga andra myndigheters mening, enligt vilken icke sedeslösheten i och för sig utan fastmera arten och graden av förfall, vare sig det gäller en lösdrivare eller en prostituerad, borde vara avgörande. De bestämmelser om lagstiftningens tillämplighetsområde, vilka upptogs i § 1 lösdriverilagen och § 1

⁵⁰ Jfr den speciella motiveringen, Förslaget, s. 173 ff.

⁵¹ Se Prop. s. 213.

⁵² Till lagrådet remitterat förslag, s. 51; Prop. s. 75.

⁵³ Till lagrådet remitterat förslag, s. 64; Prop. s. 88.

⁵⁴ Utlåtande rörande 1929 års förslag, Prop. s. 256.

sedeslöshetslagen i 1929 års förslag, borde sammanföras i en paragraf, varvid dock särskild bestämmelse erfordrades beträffande personer i åldern 18—21 år, som voro hemfallna åt sedeslöst leverne. Huvudbetingelsen för lagens tillämplighet, nämligen att personen i fråga undandrog sig att efter förmåga ärligen försörja sig, borde gälla i avseende å alla till myndig ålder komna personer, som vore hemfallna åt sedeslöst leverne.

I sitt yttrande över det till detsamma remitterade lagförslaget lämnade lagrådet huvudgrunderna för förslaget utan erinran och inskränkte sig till vissa erinringar rörande utformningen av förslagets särskilda detaljbestämmelser.

Framställningen av prostitutionsfrågans behandling i de olika förslagen till ny lösdriverilagstiftning kan måhända synas ha tagit ett relativt alltför stort utrymme i anspråk. Vår undersökning avser ju i förevarande avsnitt endast att fastställa, huruvida och i vad mån den nya lösdriveri-(vanarts-)beskrivningen kan anses bestämd av preventionsprincipen. Likväl synes denna jämförelsevis ingående behandling av prostitutionsfrågan — utom av det förhållandet, att denna fråga i den offentliga diskussionen kring förslagen tilldragit sig det största intresset — vara motiverad med hänsyn därtill, att just i denna punkt preventionsdogmen urgerats med särskild energi.⁵⁶

Det möter, med denna principiella utgångspunkt, ööverstigliga svårigheter att motivera det rättsliga inskridandet mot prostitutionen, lika väl som mot lösdriveriet överhuvud. Typiskt avspeglas detta i socialstyrelsens ovan omfördä utlåtande rörande lösdrivarvården av den 31 mars 1924.⁵⁶ »Rättsgrunden för statens ingripande mot ifrågavarande kvinnor», heter det i detta utlåtande, »måste anses ganska oklar. Under det de övriga lösdrivargruppernas levnadssätt vanligen medför en tydlig fara för säkerheten till person och egendom, lär den yrkesmässiga skörlevnaden, med den uppfattning, som nu allmänt råder beträffande könslivets frihet, åtminstone i sina särskilda yttringar knappast kunna anses innebära något hot mot rättsordningen.» Hade styrelsen skärskådat prostitutionsföreteelsen ur försörjningsprincipens synpunkt, hade öen aldrig behövt anfäktas av denna skepsis beträffande »rättsgrunden» för de prostituerades lösdriveribehandling. Ur den synpunkten är sådan behandling självfallen, medan åter preventionsynpunkten härutinnan är oduglig.⁵⁷

Präglas — även fränsett den allmänna programmatiska deklarationen i § 1 — redan propositionens *beskrivning* av den sociala vanarten⁵⁸ oförtydligt av en principiellt preventionsrättslig uppfattning av vanartsbehandlingen, så kommer denna uppfattning än tydligare till uttryck i den positiva utformningen av institutet.

⁵⁶ Själva innehållet i preventionsprincipen, sådan den nu framträder, synes tarva en närmare bestämning. Medan tidigare huvudvikten lagts på samhällsskyddet och lösdriveribehandlingen ansetts väsentligen fullfölja allmänpreventiva syften, accentueras nu i främsta rummet principens individualpreventiva karaktär. Jfr socialministerns ovan anförda uttalande (prop. s. 56), att huvudvikten i den nya lagstiftningen »med rätta bör läggas på uppfostrande och hjälpsamhet».

⁵⁷ Sociala Meddelanden 1924, s. 373.

⁵⁸ Den fara, vars förebyggande preventionen skulle tjäna, var givetvis främst den, som prostitutionen i sin egenskap av härd för könssjukdomsmitta utgjorde. Det torde emellertid förhålla sig så, och är av praktiskt sakkunniga omvittnat, att åtminstone helyrkesprostitutionen i detta avseende erbjuder en relativt obetydlig fara. I de »professionellas» eget intresse ligger att, så långt i deras förmåga står, undvika kollision med Lex Veneria.

⁵⁹ Något *vanartsbegrepp* låter sig på grundval av den föreslagna lagstiftningen icke fastställa. Några principiellt gemensamma, subjektiva eller objektiva, kriterier på de skiftande element, som skulle positivrättsligt innefattas under kategorin vanartade (landsstrykare, bettlare, prostituerade, utpressare, soutenörer, bondfångare, smugglare, langare o. s. v.) kunna icke anföras. Arbetskygghet och samhällsparasiterande asocialitet kunna knappast sägas utgöra generellt typiska kännetecken. Överhuvud torde ett legislativt användbart vanartsbegrepp icke låta sig bestämma.

Tydligast framträder detta i själva vanartsbehandlingens anordning, särskilt i barnvårds- resp. skyddsnämndernas övertagande av den befattning med hithörande ärenden, som tidigare åvilat polismyndigheterna, i arbetsansknings-⁵⁹ och övervakningsinstitutet (§§ 13 resp. 44) över huvud i det system av hjälp- och övervakningsåtgärder, förslaget vill införa. »Genom att i första hand stadga obligatoriskt vidtagande av uppfostrande och stödjande hjälpåtgärder, då någon gör sig skyldig (!) till vanart, även om han förut varit förvunnen därtill, blir» anför socialministern, »den sociala förbättringssynpunkten dominerande. Det gäller att *hjälpa* de personer, mot vilka ett ingripande sker, att föra ett ordentligt och hederligt liv, icke att straffa dem».⁶⁰ Återigen alltså denna begränsning av alternativet till straffrättslig repression resp. prevention, vilken vi återfunno redan hos 1885 års lagstiftare.

Det framhölls ovan, hurusom vi i gällande lags § 7 hade ett logiskt uttryck för försörjningsprincipen. Enligt detta mycket omstridda⁶¹ stadgandet — som klart angiver sambandet mellan lösdriveri- och fattigvårdslagstiftningen — må den, som i följd av ålderdom etc. är oförmögen att genom arbete förvärva vad till livets uppehållande oundgängligen erfordras, ej dömas till tvångsarbete, eller, om han börjat undergå sådant, därmed fortfara. Reellt motsvarande stadganden upptagas i riksdagsförslaget §§ 12 och 38. Någon principiell eftergift för försörjningsgrundsatsen kunna dock dessa stadganden icke anses utgöra. De låta sig likaväl förklara åtminstone ur individualpreventiv synpunkt: i och med arbetsoförmågan bortfaller ju förutsättningarna för tvångsarbetets preventiva mission.

Karakteristiskt kommer emellertid den föreslagna lagstiftningens preventiva karaktär till uttryck i det förhållandet, att i densamma varje motsvarighet saknas till gällande lags § 13, enligt vilken bestämmelse den, som, under undergående av tvångsarbete, kommer i sådana förändrade villkor, att hans kvarhållande vid arbetsanstalten icke vidare är av nöden, kan av K. B. frigivas. Från den nya lagstiftningens principiella utgångspunkt är detta förhållande fullt följdriktigt. Det har ovan framhållits, att stadgandet i § 13 är logiskt oförenligt med preventionsprincipen. Att det nu utslutits vittnar om, att de moderna lagstiftarna klarare än 1885 års fattat och förmått realisera sina egna intentioner.

Ur preventionsprincipens synpunkt följdriktigt är också sloandet av gällande lags bestämmelser om på förhand bestämda fixa tvångsarbetstider till förmån för en relativt obestämd interneringstid. Förändringen betecknas av socialministern såsom, i sammanhang med den föreslagna — synnerligen välbetänkta — reformeringen av anstaltsväsendet, »ett bland de betydelsefullaste momenten i den nya lagstiftningen» och vore »påkallad såväl ur synpunkten av samhällets skydd som ock i de internerades eget intresse för att bereda större möjligheter för deras tillrättaförande för framtiden... Utskrivning bör ej ske, förrän verklig förbättring kan anses föreligga».⁶²

⁵⁹ Jfr 1885 års lag, § 15 mom. 1.

⁶⁰ Prop. s. 97.

⁶¹ Se Fattigvårdslagstiftningskommitténs förslag, s. 181 ff. och 1926 års förslag, s. 66.
⁶² Prop. s. 133. I interneringstidens förhandsfixering enligt gällande rätt avspeglas klart det straffrättsliga betraktelsesätt, av vilket 1885 års lagstiftare, i trots av deras preventionsrättsliga intentioner, faktiskt voro i hög grad bestämda. Något logiskt uttryck för försörjningsprincipen är en sådan förhandsfixering så långt ifrån, att av denna princip — likaväl som av preventionsprincipen — tvärtom logiskt följer interneringstidens *obestämdhet*. Bortsett från i § 13 förutsatta omständigheter kan vid en av försörjningsprincipen behärskad lösdriveribehandling endast sådana fukta vara för tvångsarbetstidens längd avgörande, vilka giva grundad anledning till antagande, att vederbörande efter utskrivning skall ärligen försörja sig.

I överensstämmelse med såväl 1926 som 1929 års förslag skall enligt propositionen det nu gällande varningsförfarandet upphöra. Att varningsinstitutet sålunda försvinner är ingalunda att beklaga. Det kan från försörjningsprincipens ståndpunkt icke motiveras, och som preventionsåtgärd har varningen visat sig fullständigt förfelad.

Det har redan framhållits, att mot preventionstanken i och för sig intet är att erinra. Den är otvivelaktigt, moraliskt sett, en vacker tanke, framsprungen ur sann humanitär idealitet. Men i förevarande sammanhang är det dock icke fråga om preventionsgrundsatsens ideella etiska innehåll utan om dess praktiska verkningkraft och dess duglighet såsom lagstiftningsnorm. Att dess egenskaper i sistnämnda avseende icke äro framträdande, torde av den föregående framställningen av det på principen byggande legislativa utredningsarbetet ha framgått. Vad åter den preventiva behandlingens praktiska förutsättningar angår, skulle egentligen ett närmare ingående på denna fråga vara erforderligt. Alla mer eller mindre dogmatiska teoretiska resonemang äro härvidlag odugliga. Vi äro för undersökningen uteslutande hänvisade till det faktiska material (och dess vetenskapliga beskrivning), som föreligger.

Strängt taget faller frågan utom ramen för denna uppsats. I varje fall faller den utom vår kompetens. Vi inskränka oss till anförande av några fakta ur socialstyrelsens undersökningar rörande tvångsarbetare i Sverige och professor *Kinbergs* från psykologisk synpunkt företagna undersökning av lösdrivareproblemet.

Av socialstyrelsens undersökning rörande manliga tvångsarbetare år 1923 framgår,⁶³ att av 485 undersökta tvångsarbetare endast 79 ($\frac{1}{6}$) icke tidigare varit ådömda frihetsförlust (tvångsarbete eller frihetsstraff). Av dessa 79 voro 23 imbecilla eller eljest abnorma, 9 hade bevisligen begått brott men ej i Sverige undergått frihetsstraff, 14 voro alkoholister, 3 dömda enligt fattigvårdslagen, 3 langare eller smugglare, 1 bondfångare, 2 soudenörer, 2 ligister och 22 luffare och bettlare, av vilka 7 tillika voro ligister e. d. Inom ifrågasvarande grupp av 79 tvångsarbetare funnes sålunda tillhopa endast 15 luffare eller bettlare, vilka varken kunna betecknas såsom abnorma eller såsom alkoholister, ligister e. d.

Undersökningen rörande kvinnliga tvångsarbetare 1916—1924⁶⁴ ger vid handen, att av 936 tvångsarbetare 335 icke tidigare undergått frihetsförlust. Av dessa 335 voro 76 imbecilla eller eljest abnorma, 40 kriminella och 138 alkoholister.

Det är förlåtligt, om man, med dessa siffror för ögonen, hyser vissa betänkligheter i fråga om möjligheterna för en preventiv behandling av detta klientel, med huvudvikten lagd på »uppfostrande och hjälpande verksamhet». Låge problemet så enkelt till, som *Bebel* (med tanke särskilt på prostitutionen) förmenade, att den sociala vanarten i främsta rummet vore en produkt av sociala missförhållanden, vore det icke svårt att komma till rätta med detsamma. *Kinberg*⁶⁵ uppvisar emellertid, att så ingalunda är fallet. Miljön spelar i de allra flesta fall en i förhållande till *anlaget* underordnad roll, den är oftast s. a. s. en funktion av detta, av den asociales affinitet till det undermåliga och kriminella. Satsen bekräftas av den rasbiologiska forskningens rön.

Måste sålunda anlagsfaktorn anses såsom i förhållande till miljön primär faktor, är det likväl givet, att miljöns kausala betydelse icke är att under-skatta. Genom att på ett tidigt stadium omhändertaga och i lämplig miljö

⁶³ Sociala Meddelanden 1924, s. 385 ff.

⁶⁴ Sociala Meddelanden 1925, s. 113 ff.

⁶⁵ Om s. k. lösdrivare och deras behandling, Stockholm 1924, s. 28 ff. med där anförd litteratur.

placera den asocialt disponerade, bör, såsom även *Kinberg* framhåller, i många fall hans utveckling till lösdrivare och samhällsparasit kunna hämmas. Det synes därför välbetänkt, att ungdom, i avseende å vilken en profylaktisk behandling enligt allmänmänsklig erfarenhet kan förväntas avsätta positiva resultat, undantages från ordinär, repressiv lösdriveribehandling. Var åldersgränsen här skall dragas är en svårlöst fråga. Lämpligen torde den kunna sättas till myndighetsåldern. I fråga om arten av behandlingen synes institutet skyddsuffostran kunna, med vissa modifikationer, tjäna till förebild, dock att det givetvis inte rimligen kan ifrågakomma att hänföra denna ungdom under en utvidgad barnavårdslag.

Utsöndras vidare ur lösdrivarklientelet sådana imbecilla och debila, vilkas psykiska undermålighet är av den art, att den motiverar hospitalsvård, så synes icke längre någon *ratio* för en preventiv lösdriveribehandling kunna förbringas. I allmänna strafflagen, alkoholistlagen, lagarna om förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare och om internering av återfallsförbrytare, *Lex Veneris*, barnavårdslagen o. s. v. har samhället redan ett tillfredsställande värn och korrektiv mot den sociala vanarten, i den mån denna är av natur att föranleda *rättsligt* inskridande. Lösdriveribehandlingen bör begränsas att avse realisation av självförsörjningsplikt. Dess legala reglering kunde adekvat och rationellt ske genom en *lag om arbetsovilliga*, enligt vilken *envar till myndig ålder kommen arbetsför person, som undandraget sig att efter förmåga söka försörja sig och därigenom faller samhället till last, eller, utan att göra sig skyldig till gärning, som är med straff belagd, på oärligt eller ohederligt sätt förskaffar sig sin utkomst, må omhändertagas för tvångsarbete.*

Att sålunda självförsörjningsplikten angives såsom lösdriveribehandlingens grundläggande princip utesluter givetvis icke, att även andra sociala intressen, av allmänpreventiv eller individualpreventiv art, *faktiskt* komma till beaktande och förverkligande i denna behandling. Det innebär endast, att självförsörjningspliktens realisation uppställs såsom lagstiftningens *medvetna, principiella syfte.*